

Ion Bulei

Oameni... și „chestiuni” de acum un veac

Copyright © Ion Bulei

Copyright © TRITONIC 2015 pentru ediția prezentă.

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.

TRITONIC

Str. Coacăzilor nr. 5, București

e-mail: editura@triton.ro

www.triton.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2)(CNATDCU):

http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BULEI, ION

Oameni... și „chestiuni” de acum un veac / Ion Bulei

Tritonic, 2015

ISBN: 978-606-749-025-1

Coperta: ALEXANDRA BARDAN

Redactor: BOGDAN HRIB

Tehnoredactor: DAN MUȘA

Comanda nr. 08 / martie 2015

Bun de tipar: iunie 2015

Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ION BULEI

OAMENI... ȘI „CHESTIUNI” DE ACUM UN VEAC

t...
TRITONIC

Cuprins

„Avem tot timpul înaintea noastră...”	7
Oameni	9
„Nu știu dacă frații dvs. vă iubesc...”	11
„Pentru ce mărginiți lupta națională numai la Ardeal?”	23
„De la această Românie nu mai am nimic de așteptat”	31
„Cel mai formidabil creier pe care l-a produs neamul românesc”	41
„Datoria vieții noastre”	51
„Ca fiu al unui popor robit...”	61
„Atacat drept criminal politic, mă văd silit să vorbesc”	73
Se duc bătrânii	83
Gheorghe Grigore Cantacuzino „Nababul”	83
Dimitrie. A. Sturdza	91
Titu Maiorescu și educația națiunii	97
Pe marginea unei prietenii în politică	113
Cresc tinerii	131
Alimăniștenii	131
„Da, dle căpitan, știm greutățile d-voastră...”	159
Iacovaki – ce n’este pas un nome pour la carrière	177
...și chestiuni	
„Națiune etnică” versus „Națiune istorică”	223
„Semne ale unei ignoranțe penibile”	235

„Avem tot timpul înaintea noastră...”

Cuvintele cu care începem această nouă carte sunt spuse de regele Carol I lui Take Ionescu în noiembrie 1901. Voiau să însemne că nerăbdarea oamenilor politici în a-i vedea odată pe toți românii adunați într-un stat al lor nu era justificată. Fiindcă timpul lucra pentru români, credea regele Carol I la începutul veacului 20. Și nu era nevoie de nicio grabă. Oare așa să fi fost? Mergând în câteva medii ale societății românești de atunci încercăm să dăm un răspuns. Ne oprim cu cercetarea noastră în Vechiul Regat. Dar nu-i vom uita pe românii cuprinși în imperiile Habsburgilor, Romanovilor și Otomanilor, a căror istorie în acei ani va fi obiectul unui nou volum. Așadar, când toate popoarele își căutau locul lor pe harta lumii, ce făceau românii? Printre ideile și oamenii care le dădeau viață în anii de început ai veacului 20 căutăm un răspuns. Spre deosebire de alte scrieri ale noastre, în aceasta de acum lăsăm mai mult să se manifeste personajele făuritoare de istorie cu care ne întreținem. Simplă tentativă de schimbare stilistică. Dar sunt personajele alese de noi personaje istorice? Făptuiesc ele istorie? În definitiv, ce înțelegem noi prin fapt istoric? O schemă de filosofie a istoriei, ca aceea trasată de Hegel, simplifică drastic lucrurile. Pentru filosoful german ar fi trebuit să tragem o linie între faptele accidentale și cele

necesare. Evident, numai faptele necesare erau fapte istorice. Kant a abandonat această schemă. Și nu numai el. Pentru cei mai mulți urmași ai lui Hegel nu există fapte istorice, ci numai fenomene istorice, și doar ele sunt obiect al experienței istorice. O experiență care presupune o operă și un interpret, cum bine observa cercetătorul italian M. Mastrogregori. Sau cum o făcuse încă din 1906 M. Bloch, constatând că înlocuirea unui fapt istoric cu un fenomen istoric presupunea și un observator care să facă distincția. Și acela nu putea fi decât istoricul. Adică cercetătorul care să construiască modele științifice de analiză, fără de care experiența istorică nu există. Astfel de modele au și construit M. Bloch și L. Febvre. Ce observăm în zilele noastre e dizolvarea faptului istoric în acela de mărturie, de urmă. Suntem sau nu de acord, istorie pare să fie totul, tot ceea ce ni se întâmplă. Și, desigur, ceea ce e consemnat. În paginile acestui volum sunt surprinse tot felul de fapte, de întâmplări, de oameni, de idei care ni s-au revelat de-a lungul unei cercetări printre manuscrisele aflate la Biblioteca Academiei Române. Prezența unora sau a altora dintre aceste elemente e aleatorie. Istoricul a dorit să fie doar un observator. Cea mai mare parte a acestor mărturii peste timp au fost aduse la lumină de către noi în „Ziarul de duminică”, publicația on-line realizată prin efortul și dăruirea prietenului Stelian Țurlea, sau în revista „Istorie și civilizație”, din păcate dispărută prea devreme din peisajul nostru editorial.

Oameni...

„Nu știu dacă frații dvs. vă iubesc...”

26 noiembrie 1901. Henry, ministrul Franței la București, în vizită la Take Ionescu. Adeseori se ducea diplomatul francez la omul politic român. Pentru că Take Ionescu era inteligent („cel mai inteligent bărbat politic din țară”, cum îl gratulase regele Carol I), era vorbitor de franceză, germană și engleză (unul dintre puținii oameni politici români care știau engleză. Soția lui era englezoaică). Era un excelent partener de discuție, căutat de toți diplomații străini la București. Cei mai mulți dintre diplomați, înainte de a-și trimite rapoartele lor acasă, treceau pe la Take Ionescu. Excelentă sursă de informație și de verificare. „Nu știu dacă frații dvs. vă iubesc, îi spunea împăratul Wilhelm al II-lea lui Take Ionescu în ianuarie 1907. Dar ministrul meu în România (era atunci Kiderlen Waechter) vă prețuiește și vă iubește mai mult ca un frate.”¹ Pe la Take Ionescu trec prințul Lichnowsky, cel care mai bine de 20 de ani fusese secretar al Legației germane la București, marchizul Pallavicini, ministrul Austro-Ungariei la București și apoi ambasador al aceleiași mari puteri la Constantinopol, contele Goluchowsky, reprezentantul aceleiași mari puteri la București, ministrul Germaniei Kiderlen-Waechter,

¹ Take Ionescu, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*. Ediție de Nicolae Șerban Tanașoca, Editura Pro, 2005, p. 94

contele Aehrenthal, contele Czernin, miniștrii Austro-Ungariei, prințul de Furstenberg, sir Donald Mackenzie Wallace, oaspetele lui la vila de la Sinaia, Talaat-pașa, reprezentantul Turciei la Conferința de pace de la București, din 1913, prințul de Bulow, o remarcabilă inteligență, prietenul său, baronul Marschall, diplomatul german care rămăsese prea mult la Constantinopol pentru a mai fi bun și la Londra, de Bussche, ministrul Germaniei la București la izbucnirea primului război mondial... Toți sunt prinși de pana lui Take Ionescu în amintirile sale, cu îndemânarea omului inteligent, excelent cunoscător al politicii europene. Iată-l pe marchizul Pallavicini, „antiteza diplomatului austriac obișnuit. În general, domnii aceștia au o ținută frumoasă și care impune necunoscătorilor; trebuie să ai deseori de-a face cu ei pentru a-ți da seama de deosebita lor nulitate. Pentru a spune totul într-un cuvânt, par mai deștepți decât sunt în realitate. Pallavicini, dimpotrivă. Nu impune cu înfățișarea, ba chiar are aerul unui prostănac și totuși te-ai înșela luându-te după aparențe. Pallavicini, dacă nu e deștept e cel puțin un om foarte dibaci, cu mult spirit de observație, foarte șiret...”. Sau contele Aehrenthal: „Aehrenthal era neobișnuit de deștept pentru un austriac. Avea o mare putere de înțelegere, o ușurință de adaptare și o viociune pe care nu le putea explica decât picătura de sânge evreiesc care circula în venele lui”². Sau contele Szczen, ambasadorul Austro-Ungariei la Paris, „el era maghiar, foarte maghiar și nimic mai mult decât maghiar”³.

Ce credea Take Ionescu despre soarta românismului?, era curios să afle Henry, diplomatul francez comod așezat în

frumosul salon al lui Take Ionescu din str. Atena. Fostul ministru conservator (fusese vioara întâi în precedentul guvern al lui Gh. Grigore Cantacuzino) aduce o hartă. Și se așază cu ea în fața diplomatului francez. Se găsea într-o zi de un pesimism puțin obișnuit la el. După Take Ionescu, românii bucovineni, cu ei începe, se lăsaseră depășiți de germani și de ruteni. Mai înainte ei fuseseră elementul social cel mai activ. Își creaseră cluburi politice, își dezvoltaseră presa cu ajutorul românilor veniți din Transilvania, cu elemente tinere, provenite din copiii de țărani instruiți, care învioraseră întreaga lor viață. Dar, pentru a-i stăvili, austriecii au început să-i favorizeze pe ruteni. În biserica ortodoxă mitropolitul trebuia să țină acum o balanță egală între români și ei. Un mare proprietar român, Vasilko, cu pământuri în regiunile rutene, s-a ales deputat ca rutean. Alți mari proprietari, pentru a-și menține influența politică, s-au apropiat mult prea tare de austrieci. Sigur că toți principalii șefi ai românilor bucovineni păstrau un contact strâns cu Regatul. Ziarele și cluburile fuseseră și mai erau susținute financiar din Regat. În câteva rînduri, când au venit la București, au fost primiți de regele Carol și încurajați. Dar Take Ionescu nu era prea încrezător în succesul românismului bucovinean. Dimpotrivă.

Dar românismul ardelean?, îl întreabă ministrul francez. Lui Take Ionescu și acesta i se pare că a intrat într-o etapă de „metodică slăbire”. Crede că reacțiunea după Memorandum le-a crescut românilor de aici sentimentul neputinței. El vede diviziuni, care se accentuează, între românii greco-catolici și ortodocși; vede diferența între românii din Transilvania propriu-zisă și cei din Banat, Crișana și Maramureș, adică din „părțile ungurești”. Guvernele maghiare făceau ca întotdeauna să se aleagă 4 sau 5 deputați dintre aceștia din urmă. În

² Ibidem, p. 61

³ Ibidem, p. 90

1901 au mărit chiar proporția la 10. Mulți alegători români au abandonat pasivitatea înainte ca liderii lor politici să renunțe deschis la această politică. Tinerii mai ales își manifestau nerăbdarea. Voiau acțiune, găsind că vechea politică nu mai poate da rezultate practice, și recenta alegere a cinci deputați slovaci, pe care guvernul maghiar i-a lăsat să treacă, i-a zăpăcit și mai tare. Dar mult mai vârstnicii fruntași au rămași convinși că pasivitatea era mai bună. Și Take Ionescu credea la fel pentru că pasivitatea avea avantajul de a le garanta românilor demnitatea atitudinii lor. Ce câștigau românii participând la alegeri? Succese electorale? Peste puțină, deoarece guvernul ungar nu lăsa să intre în parlament decât pe cine voia și doar din considerente de propagandă pe câțiva reprezentanți ai naționalităților. Românii erau și prea săraci pentru ca regimul cenșitar din Ungaria să le fie favorabil. De fapt, guvernul ungar voia de mult să-i atragă pe români la activism politic, atitudine care, fără să le aducă acestora din urmă succese electorale, le înmuia intransigența, îngăduind politicianilor unguri să se laude în fața Europei cu moderația și succesul politicii lor. De aceea era mai bine pentru românismul transilvănean – credea Take Ionescu – să fi rămas la vechea politică de pasivitate, cu un efect moral mai important. Lui Take Ionescu îi pare rău că subvenționarea asociațiilor românilor transilvăneni, a ziarelor lor, zdrobite de amenzi, a școlilor lor, nu era mai susținută de guvernul român. El, cât fusese ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul lui Lascăr Catargiu, dăduse ajutoare bănești în taină școlilor, bisericilor române din Ardeal, ziarelor, dar și „comitetelor politice” (exprimarea îi aparține și e neclar dacă se referă exclusiv la conducerea Partidului Național Român). Activitatea lui rămăsese necunoscută colegilor săi din guvern (cu excepția lui

Lascăr Catargiu, căruia îi spusese, dar după doi ani și jumătate). Firește, această activitate era cunoscută de maghiari și de aceea baronul Banffy îi ceruse omului politic român să-i facă o vizită cu ocazia trecerii sale prin Budapesta, în ianuarie 1896. Îl întâmpină cu vorbele: „– N-o să-mi spuneți, sper, că nu vreți să anexați Transilvania? – Nu, îi răspunde Take Ionescu, n-o să vă spun asta. Și chiar de v-aș spune-o, n-o s-o credeți, ci o să credeți numai că aveți de-a face cu un mincinos sau cu un om care nu-și iubește patria. Vreau să anexez Transilvania, dar nu pot. Și dumneavoastră, la rândul dumneavoastră, n-o să-mi spuneți că nu vreți să împingeți granițele statului maghiar până la Marea Neagră? – Nu, n-o să vă spun asta. Vreau să împing granițele Ungariei până la Marea Neagră, dar nu pot. – Atunci, adaugă Take Ionescu, fiindcă procesul istoric care există între noi nu poate fi rezolvat acum nici în sensul meu nici în al dvoastră, pentru că suntem vecini n-ar fi oare cu puțină să găsim între noi un modus vivendi? Starea în care țineți pe românii din Ungaria este de nesuportat, de ce n-o schimbați?”. Banffy îi spune că românii nu participau la alegeri ca să-și îndrepte situația în parlamentul de la Budapesta. „– Ce adică, baroane, îl întreabă Take Ionescu, nu știu eu ce înseamnă alegerile în țările noastre? Ai putea să-mi spui cu toată buna credință a dumitale că dacă românii s-ar prezenta la alegeri și dacă n-ai vrea dumneata să fie aleși, ar putea ieși măcar unul împotriva voinței dumitale?” Și Banffy i-a răspuns, vanitos cum era, „– Nici unul, dacă nu vreau eu”. Îl întreabă apoi dacă nu s-ar putea face o învoială cu românii ardeleni, asemănătoare cu aceea existentă cu sașii, „și să le puneți astfel la adăpost bisericile, școlile și câteva circumscripții electorale”. Banffy îi răspunde cu o brutală sinceritate: „– Asta niciodată! Sașii din Ardeal nu

sunt decât 230 000 și se găsesc la o depărtare de mai bine de 1000 de kilometri de germanii din Germania. Românii din Ungaria sunt trei milioane jumătate și se găsesc în continuitate geografică cu românii din Regat. Asta niciodată!”. Îl întrebă atunci dacă nu era cu putință să se aducă în Ardeal censul electoral al Ungariei (în Ungaria censul era mai restrâns decât în Transilvania n.n.) și votul secret. Banffy îi aduce o hartă electorală a Ungariei. „– Vezi harta asta, îi spune, părțile curat maghiare ale Regatului ne trimit deputați kossuthiști, adică partizani ai rupturii cu Austria, care ar fi sfârșitul stăpânirii maghiare. Guvernul meu, ca și cele care m-au precedat sau mă vor urma, nu trăiește decât din circumscripțiile naționalităților. Cu votul secret noi am pierde circumscripțiile acelea; și n-am mai putea guverna”. Un ceas au discutat cei doi oameni politici. Concluzia întrevederii: „Suntem de acord că nu ne vom putea pune niciodată de acord”. Și o altă concluzie, a lui Take Ionescu: „Cu niciun om de stat ungar n-am avut o explicație atât de clară și atât de categorică asupra antagonismului ireductibil al celor două puncte de vedere ale noastre”⁴.

Take Ionescu îi vorbește lui Henry și de soarta românilor de peste Prut și de greutățile acesora, incomparabil mai mari decât ale tuturor celorlalți români. Ei erau amenințați cu rusificarea totală și cu pieirea ca români. Cu atât mai grea era situația lor cu cât basarabienii nu aveau o elită intelectuală care să-i conducă.

Cu mișcări obosite Take Ionescu strânge harta risipirii românilor prin lumea europeană. Imaginea creată de el era tristă, chiar foarte tristă (cum diplomatul francez ține să observe). Era însă și reală această imagine? Mai curând trăda o vie

dorință de mai bine, o nerăbdare și o răzvrătire contra acelor vremuri ce-și amânau împlinirile sau nici măcar nu și le prevesteau. Cum era cu putință o mărire a țării cu românii din afară? Take Ionescu nu vedea nici o posibilitate. Într-o convorbire cu regele, în primăvara lui 1903, el îi spunea că bariera Dunării (se gândea la aromâni) și cele două imperii, rus și austriac, care aveau români în stăpânirea lor, erau state mult prea mari și puternice și interziceau României orice mărire. Are însă surpriza să-l audă pe Carol I spunându-i: „Credeți că Austria e eternă și nu vom vedea niciodată dezmembrarea ei?” Și în fața emoției lui Take Ionescu, regele adaugă: „Lucrul nu e iminent și avem tot timpul înaintea noastră”⁵. Carol I avea această calitate: de a pune realitățile în fața nerăbdării.

Nu era singura dată când Take Ionescu auzea de la un cap încoronat sau de la cei din jur prevestiri despre imperiile vecine. În 1912 de Jagow, favoritul Kaiserului, pe atunci ambasador al Germaniei la Roma, îi declara ministrului României în Italia că „marea problemă a aceluia moment era a ști dacă dezmembrarea inevitabilă a Austro-Ungariei s-ar putea face fără să fie nevoie de o răsturnare generală”⁶. La sfârșitul lui noiembrie 1913, când Take Ionescu se întorcea triumfător de la Atena (tocmai reușise să încheie pentru moment pacea între turci și greci), la Constantinopol, la ambasadorul Rusiei, unde fusese invitat la prânz, îl aude pe Wagenheim, ambasadorul Germaniei, spunându-i: „Uite, Omul bolnav, turcul, o să fie tot pe locul ăsta, când Austro-Ungaria nu va fi rămas decât o amintire istorică”. Și Wagenheim era unul dintre

⁵ Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatique, Roumanie, în Direcția Generală a Arhivelor Statului, Microfilme Franța, Rola 25, cadrele 199-199

Take Ionescu, *op. cit.*, p. 96

⁴ Ibidem, p 105